

Gyldendalprisen

18. april 2024

«Pappa holdt meg hardt da jeg var liten. Han kom hjem og løftet meg opp og klemte meg inntil seg så jeg ikke fikk puste. Jeg likte det, det var så tydelig.»

Disse setningene åpner boken *Der alt er klart* fra 2008, som også inneholder fotografier av Pierre Duba. Det er en av de mindre kjente utgivelsene fra denne forfatterens hånd. Allikevel får man følelsen av at disse setningene kunne stått overalt i dette forfatterskapet. Eller: ikke helt. Bruken av det personlige pronomenet «jeg» avslører at setningene stammer fra en bok utgitt etter at samme forfatter fikk Sultprisen i 1999.

Gyldendals legat ble utdelt første gang for nitti år siden. Da gikk prisen til Olav Duun. I 1996 ble den omdøpt til Gyldendalprisen, og deles ut annethvert år. I juryen sitter Kaja Schjerven Mollerin, Ingrid Nielsen, Aage Borchgrevink, Bernhard Ellefsen og Knut Hoem.

I statuttene legges det vekt på at prisen skal gå til et særlig betydelig forfatterskap, og dette forfatterskapet skal være aktualisert av en bok som tilfører forfatterskapet profil.

Det siste møtet i Gyldendals legatstyre foregikk i et møterom i dette huset. Vi diskuterte oss gjennom en kortliste av forfattere, representert da altså ved deres aktuelle utgivelse fra 2023.

Meningene var delte om opptil flere. Da vi kom til årets vinner, skjedde det noe med stemningen i rommet. Det var en følelse av konsensus, noe som er litt av et paradoks, fordi det vel ikke var noen av oss som ikke hadde lest romanene til denne forfatteren uten å yte dem en eller annen form for kritisk motstand. Allikevel bredte det seg i rommet en følelse av lettelse etter møtet med den romanen som lå foran oss. Boken med tre små ord i tittelen, med liten forbokstav, hadde nådd frem til samtlige. Vi var alle tydelig grepet av de akutte spørsmålene teksten stilte. De eksistensielle spørsmålene, som ingen som lever her og nå, kan unndra seg. Hvor er dét i meg som er meg? Hvem er det som ser hvem vi egentlig er? Hvordan lever den som er død, videre i alle ting? Personlig, men samtidig utstyrt med en fiktiv parallellhandling, som kaster lys over det selvbiografiske. Det handler ikke så mye om å oppdatere oss om hva forfatteren hadde opplevd siden sist. Det handler mer om hva som er tilkommet av nye innsikter. Vi lesere trer inn i et litterært språk som er innstilt på erkjennelse. Ja, som er utforskende, og som derfor appellerer til det utforskende i oss.

Denne romanen kom oss nærmest til unnsetning ved å tilby setninger som satte en ny standard for samtalen. Og det i en tid da den offentlige debatten om det i det hele tatt går an å hevde at noe er bedre enn noe annet, at noen forfattere er bedre enn andre, hjemsøker oss med fornyet styrke. Kunne det være at Solveig fra *Uke 43*, dette forfatterskapets mest omstridte romanfigur, hadde rett da hun hevdet at det finnes noe som har udiskutabel kvalitet? Ja, men samtidig nei. Vi kommer til å fortsette å diskutere disse romanene, det er fjorten av dem til nå. Hver og en av oss, fra vårt eget ståsted.

Hva innebærer det egentlig, dette å gi seg hen til et annet menneske? Det spørsmålet stilles allerede i forfatterskapets begynnelse, i debutromanen *Hakk* fra 1994. Tre år senere, med romanen *Kjærlighet* (1997) kom det definitive gjennombruddet. Scenen der moren stryker sønnen gjennom håret, men har oppmerksomheten vendt mot sine egne nylakkerte negler, hører til forfatterskapets mest ikoniske. Senere, i en bar, er det neglene igjen, som trommer utålmodig på bardisken når moren skal realisere seg selv som noe annet enn mor, som et menneske fullt av begjær. Med denne romanen var det som om hele norsk litteraturs tematiske tyngdepunkt var satt i bevegelse. Bort fra den enslige mannen på en evig Peer Gyntsk ferd på jakt etter meningen med livet. Han var erstattet av en ung mor, og, liksom bak henne igjen, en ung jente i et hus i Tana i Finnmark, som forsøkte å forstå hvorfor familien ikke var et trygt sted.

«Det er åpenbart at vår moderne kultur utsetter mennesket for en massiv disiplinering – kroppslig, språklig, emosjonelt», skrev Ingrid Nielsen i tidsskriftet *Vinduet* med utgangspunkt i romanen *Like sant som jeg er virkelig* fra 1999. Samme år ble den da tretti år gamle forfatteren tildelt Sult-prisen, delt ut til et «eminent ungt forfatterskap». Gyldendals legatstyre begrunnet dette blant annet med at hun var en del av et frodig tre av kvinnelige prosamodernister, inspirert av blant andre Virginia Woolf og Marguerite Duras.

I dag er det som om forfatteren har sprengt i stykker den typen merkelapper. Det fulgte noen djerpe romaner. *Uke 43* (2002) er skrevet i dialog med Ibsens Brand, presten som stiller de høyeste krav til seg og sine omgivelser. Men denne kompromissløsheten er forflyttet til en distriktshøyskole i en mindre norsk by i det iskalde oktober-regnet i vår tid. *Utsagnsposisjonen* er en annen enn hos Ibsen, noterte svenske Dagens Nyheters kritiker Birgit Munkhammar og la til at det var som om forfatteren «i sina kupade händer skulle hålla fram ett liv så litet och naket att det nästan inte finns: 'denna lilla människofläck som stod där i korridoren och var som en liten droppe, knappt synlig, något att torka bort'.»

I *Presten* (2004) tok hun for seg en historisk hendelse. Kautokeino-opprøret, der samer, som var blitt vekket av predikanten Læstadius, gikk til angrep på lensmann, handelsmann og prest. Her blir det tydelig at det forfatteren søker i denne stadige dialogen med historiske hendelser, andre filosofer og andre forfattere og tekster alltid er

knyttet tett opp til de eksistensielle problemstillingene hun er ute etter å undersøke. Men heller ikke i dette skulle forfatteren bli værende. Det er fristende å låne en tittel fra en av de senere romanene. Hun gikk over fjellet! Til varmere strøk. Til mer kontinentale filosofer. Til en utforskning av betydningen av begjær og seksualitet i menneskelivet som savner sidestykke i norsk litteraturhistorie. Den formmessig nyskapende *Kallet-romanen* (2006) inneholder en forkastet roman om en farmor som fikk et kall og ble kinamisjonær. I denne fortellingens ruiner vokser det frem en ny skepsis til om et menneskeliv i det hele tatt lar seg fortelle. Det er i denne perioden at tredjepersonsfortellingen blir erstattet av et «jeg».

«Det har tatt veldig lang tid å tro at jeg har noe å si. Dette er toledet. Det handler om jeg, som et sted å snakke fra, utsagnsposisjonen, det i det hele tatt å kunne si *jeg*. Og det handler om å ha noe å si, med andre ord *sak*. Å *si* og å *si jeg*, er å ta plass», heter det i innledningen til essaysamlingen *Jeg drømte at alle bøkene mine sto i kjøkkenskap* fra 2018.

På denne litterære fjellturen som så fulgte fra 2000-tallet og utover, har forfatteren helt sikkert mistet noen gamle følgesvenner, men like sikkert er det at hun har fått med seg noen nye på ferden. *Kallet-romanen* (2006), *48 Rue Defacqz* (2009), *Hyenene* (2011), *Det finnes en stor åpen plass i Bordeaux* (2013) og *På terrassen i mørket* (2014) virker i større grad improvisert frem, friere i formen, åpnere om egen metode, og dermed også kanskje, for en moderne leser, lettere å følge. I denne modne fasen ser vi en forfatter som er mindre opptatt av betydningsbærende metaforer, men uhyrlig god til å vite hva som skal med. Samtalen med leseren utvides med nye, forfriskende temaer. Kunst! Dans! Tennis! (Mer av det!) Og i den siste romanen: *Marilyn Monroe. Den ensomme mannen*, sist sett i norske romaner fra 1990-tallet, er erstattet av en enslig kvinne. Utstyrt med kart over norditalienske byer søker hun i *Roman. Milano* (2019) og *Ti amo* (2020) en fullendt form for kjærlighet – og finner den! For så å miste den igjen. Og det på en måte som ingen av dem som har lest disse nettopp nevnte bøkene, kan være uberørte av.

Og hele tiden kommer de, disse lysende setningene som det er så vanskelig å verge seg mot. Den uavklarte redselen fra tidligere romaner finner en foreløpig avklaring i en ny erkjennelse i fjorårets roman.

«Hvem er jeg når jeg ikke er redd», heter det i *bli hos meg* prisvinnerens foreløpig siste, storartede roman – med liten forbokstav, og det fortsetter med de for denne forfatteren så karakteristiske hovedsetningene, igangsatt av et relativpronomen:

«Som om jeg forsøkte å forstå, hele tiden. Hva er det vi holder på med? Hva gjør vi her? Jeg tror jeg hele oppveksten bare ikke forsto vitsen med alt sammen. Hvorfor leve hvis det ikke er glede. Hvis det ikke er godt, hvis ikke noe er mykt, hvis det ikke er – kjærlighet.»

«Det er som med Ibsens *Brand*. Du kan bare ikke forholde deg likegyldig til henne», skrev Frode Helmich Pedersen i en av de mange debattartiklene som nå kommer nærmest naturlig etter hver eneste utgivelse. Denne nærheten mellom forfatter og leser som antydes her, kommer som resultat av et unikt trettiårig litterært arbeid, som på ingen måte er avsluttet. Snarere er det grunn til å håpe på at det vi er vitner til her i dag, er en ny begynnelse. Det er med stor glede jeg kan kunngjøre at Hanne Ørstavik er tildelt Gyldendalprisen for 2023.